

PRIMERS RESULTATS DELS TREBALLS ARQUEOLÒGICS A LA VIL·LA ROMANA DE MAS DELS FRARES (CONSTANTÍ, *AGER TARRACONENSIS*) (2018-2021)

FRANCESC RODRÍGUEZ MARTORELL^{1,2,3}, KAREN FORTUNY MENDO¹,
ÒSCAR CALDÉS AQUILUÉ¹, JOSEP M. MACIAS SOLÉ¹,
JORDI LÓPEZ VILAR¹, ADA LASHERAS GONZÁLEZ^{1,4},
ANDREU MUÑOZ VIRGILI¹

RESUM

Els resultats obtinguts en l'incipient projecte d'excavacions arqueològiques a la vil·la romana de Mas dels Frares (2018-2021) permeten esbossar les principals característiques d'un assentament productiu i residencial situat a menys de 6 km de *Tarraco*. La vil·la reflecteix la dinàmica evolutiva comuna en els jaciments d'aquest *territorium* entre l'època tardorepublicana i el període visigot. L'element més destacable de Mas dels Frares és l'ús abundant de l'aigua, vinculat tant a activitats termals com agrícoles durant bona part de la seva existència.

ABSTRACT

The main results obtained during the last excavations carried out in the roman villa of Mas dels Frares (2018-2021) allow us to better understand the main characteristics of a residential and productive settlement situated at less than 6 km away from the roman city of Tarraco. The villa reflects the common dynamics and evolution of this territorium. The main characteristic of this archaeological site was the use of water, both in the thermal complex and the agricultural holding during most part of this existence.

Paraules clau: Vil·la romana, *ager Tarraconensis*, termes, *cella vinaria*, assentament època visigoda.

Keywords: Roman village, *ager Tarraconensis*, *baths*, *cella vinaria*, Visigothic settlement.

1. Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC)
2. Universitat Rovira i Virgili (URV)
3. Institut d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona (IAUB)
4. École des hautes études hispaniques et ibériques – Casa de Velázquez

1. Introducció

El present document exposa les primeres conclusions del programa d'excavacions que, des de l'any 2018, estem duent a terme a la vil·la romana de Mas dels Frares (Constantí), dins el projecte quadriennal *Estudi i difusió de la vil·la romana de Mas dels Frares (Constantí, Tarragonès). Fase I* (CLT009-18-0102).

La «recuperació» d'aquest jaciment arqueològic obeeix a diversos factors. L'interès científic per una banda; per l'altra, les facilitats de gestió i protecció, atès que l'assentament es troba ubicat en els terrenys de la Facultat d'Enologia de la Universitat Rovira i Virgili (URV) (figs. 1-2). A més, cal remarcar la coincidència en un mateix espai d'una sèrie d'indis que apunten a l'existència d'un assentament residencial i productiu, possiblement de caire vitivinícol, amb el Celler Experimental de la pròpia Facultat d'Enologia. En darrer terme, i davant la manca d'excavacions pràctiques d'època clàssica que pateix l'alumnat de Grau i Màster d'Arqueologia a la ciutat de Tarragona, la possibilitat d'esdevenir un espai formatiu que incideixi en l'aprenentatge de les tasques de diferenciació i registre estratigràfic, documentació gràfica i anàlisi de materials arqueològics es valorà positivament.

Amb tot, s'ha plantejat portar a terme un projecte que combini la recerca científica, la docència pràctica i la difusió d'una de les principals vil·les del Camp de Tarragona. L'objectiu final d'aquest procés no té una data determinada ni una decisió presa. Segons la vàlua patrimonial de les restes exhumades i el context polític-institucional, es podrà o no plantejar la creació d'un espai museogràfic que aglutini la divulgació sobre el patrimoni vitivinícol al llarg de la nostra història.

Conseqüentment, s'ha establert un marc de col·laboració entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC) i la URV, al qual posteriorment s'hi han afegit també l'Ajuntament de Constantí i el Consell Regulador Denominació d'Origen Catalunya (CRDO) per tal de cofinançar, amb la Generalitat de Catalunya, les investigacions al jaciment. Actualment el projecte de recerca es troba en una segona fase, *Estudi i difusió de la vil·la romana de Mas dels Frares i el seu entorn (Constantí, Tarragonès). Fase II* (CLT009-22-00033). Cal tenir en compte que es tracta d'una recerca incipient, adequada a un context econòmic complicat i que combina la investigació i l'activitat pedagògica amb tasques de difusió i socialització del patrimoni municipal. A més a més, en el marc del projecte i en cada campanya d'excavació, també s'efectua una intervenció de consolidació i restauració de les restes arquitectòniques descobertes, per tal d'aturar els processos de degradació i d'alteració, tot garantint la salvaguarda de les restes a llarg termini.

Els resultats que presentem es ceneixen a la primera fase del projecte de recerca esmentat i a una excavació prèvia, portada a terme també per l'ICAC i dirigida per J. López Vilar. Les conclusions d'aquest document, per tant, estan

condicionades per l'incipient estat dels treballs arqueològics. La parcialitat de l'àrea excavada i el fet que l'activitat agrícola que s'ha desenvolupat, des de fa segles, hagi escapat part de l'estratigrafia, fan també que les conclusions cronològiques que aquí s'exposen siguin propostes interpretatives en vies de construcció i a l'espera de confirmar-se amb més dades.

També cal entendre que la comprensió d'aquest assentament no és aliena al seu espai geogràfic. Més enllà del paper polític que tingué la capital de la província més extensa de l'Imperi romà en els primers segles de l'Imperi, l'activitat vitivinícola al territori adjacent a *Tarraco* va jugar un paper fonamental per al desenvolupament de les elits econòmiques urbanes. Tradicionalment, els estudis arqueològics han revelat una intensa explotació dels recursos agrícoles dins l'antic *ager Tarraconensis* (CARRETÉ, KEAY i MILLET 1995). L'ICAC ha promogut una sèrie de projectes de recerca, per tal de conèixer millor la comprensió del territori en època romana, com són els treballs de reconstrucció del paisatge, els sistemes d'ocupació i explotació socio-econòmica del territori (GUITART, PALET i PREVOSTI 2003; PÈLACHS i PREVOSTI 2010; PALET i ORENGO 2010; PREVOSTI i GUITART 2011). A més, també ha portat a terme altres projectes de temàtica més específica, com l'estudi dels *torcularia*, dels envasos amfòrics produïts a la regió i la identificació d'alguns propietaris latifundistes a través de l'epigrafia i l'anàlisi arqueomètrica (JÁRREGA 2009; PEÑA 2010; GOROSTIDI 2010; GOROSTIDI *et al.* 2013). El projecte de Mas dels Frares no deixa de ser la continuació lògica d'aquesta vinculació científica de l'ICAC envers el territori on hi ha la seva seu, tot seguint l'estela d'altres treballs, com els efectuats en les vil·les romanes dels Hospitals (MACIAS i MENCHON 2007), de Mas d'en Gras (JÁRREGA i SÁNCHEZ 2008) i dels Antigons (JÁRREGA i PREVOSTI 2014), a més dels estudis d'infraestructures bàsiques com les pedreres i els aqüeductes del Francolí i del Gaia (ÁLVAREZ *et al.* 2009; GUTIÉRREZ GARCIA-M. 2009, 103-228; LÓPEZ VILAR i GUTIÉRREZ GARCIA-M. 2016; LÓPEZ VILAR *et al.* en premsa).

Per últim, reivindicar una vegada més el paper històric que ha tingut el terme municipal de Constantí, un territori trinxat actualment dins la petita àrea metropolitana de Tarragona. Tradicionalment, aquest espai representa un rol fonamental en la formació i evolució de l'*ager Tarraconensis* entre els segles II aC i VIII dC.

2. Antecedents

Les primeres notícies relatives a l'existència de restes arqueològiques dins l'àrea de Mas dels Frares provenen dels treballs de Lluís Papiol, qui va publicar-les juntament amb altres troballes d'època ibèrica i romana dins el terme de Constantí (PAPIOL 1973-74, 253).

El Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona a Tarragona (LAUBT), dirigit pel professor Rodolf Cortés, va ser el primer en promoure els treballs pròpiament arqueològics, mitjançant una prospecció dins la finca de la Universitat. L'objectiu era la delimitació de l'assentament i la identificació de possibles restes arqueològiques i material ceràmic en superfície (LAUBT 1988).

L'any següent, el mateix equip va portar a terme un petit sondeig de 6 x 2 metres (LAUBT 1989, 9-10 i 1991, 76-82) (fig. 3). La intervenció va posar al descobert una petita habitació quadrangular, amb paviment de morter hidròfug (LAUBT 1989, 15-16 i 1991, 80). A sobre d'aquest van documentar-se fins a «vuit marques de coloració vermellosa, disposades regularment i de tamany (*sic*) uniforme (20 cm x 20 cm)», interpretades com a empremtes de *bessales* per a una estructura de tipus *suspensurae* d'un possible hipocaust (LAUBT 1989, 16 i 1991, 80). A més d'això, a l'extrem oriental del sondeig va registrar-se un mur de tancament d'una altra estança, que l'equip va relacionar amb el tancament occidental d'una gran estructura amb absis, conservada avui en dia encara dempeus. Destaca la cara interna del mur, que incorpora un recobriment de morter hidròfug bastant potent (LAUBT 1989, 16 i 1991, 80; LÓPEZ VILAR 2018). El mur va aparèixer tallat per un altre mur posterior, que també conserva un revestiment hidròfug més fi (LAUBT 1989, 16 i 1991, 80).

L'any 1991 va tenir lloc una segona i més extensa campanya d'excavació al jaciment, també promoguda pel LAUBT (1991). El sondeig va ampliar-se fins als 14 x 4 metres i en el marc de la intervenció també van dur-se a terme algunes tasques de consolidació i recreixement d'alguns arrebossats de les parets descobertes amb anterioritat (LAUBT 1991, 1-2).

En aquesta ocasió, van posar-se al descobert fins a 5 estances de difícil interpretació, degut a la falta d'estratigrafia i a la juxtaposició de les estructures arquitectòniques identificades (LAUBT 1991, 13). D'oest a est, en primer lloc es troba un àmbit, documentat a través del seu paviment de morter hidròfug, amb una potent mitja canya (LAUBT 1991, 10 i 1993b, 100; per a més informació vegeu's punt 4.1.1). Al seu costat va excavar-se en la seva totalitat l'habitació quadrangular o hipocaust, de 3,40 x 3 metres, i van registrar-se fins a 21 empremtes de *bessales*, avui desaparegudes (LAUBT, 1991, 11 i 1993b, 102; per a més informació vegeu's punt 4.1.2) (fig. 20.1). A l'extrem oriental també van ampliar-se les informacions relatives a la gran estança amb absis, interpretada pel LAUBT com una *natatio* o piscina d'aigua freda (veure més endavant punt 3). A una profunditat aproximada de 2 metres va documentar-se un potent paviment de morter hidròfug, amb una sèrie de retalls o reparacions associades a una possible fase posterior a l'original (LAUBT 1991, 11-12 i 1993b, 102 i nota 228).

Entre l'hipocaust i la *natatio*, el LAUBT va identificar un tercer àmbit en trobar, sota del mur tallat de la *natatio*, un paviment de calç pobre força malmès.

Aquest conservava dues *pilae* de diferent mida, així com una *tegula* rectangular amb apèndixs que, en realitat, era un *cuneatus* reutilitzat (LAUBT 1991, 11 i 1993b, 102) (fig. 4.1). Al costat d'aquest paviment va documentar un mur de pedres lligades amb fang que semblava adossar-se al mur de tancament de la *natatio*¹ (fig. 4.2). A més, en l'angle intern de la gran piscina també aparegué un petit dipòsit amb una reforma i reducció de la capacitat (fig. 5). Totes aquestes evidències demostraven una evolució constructiva intensa i complexa.

D'altra banda, l'excavació en aquest sector també va confirmar que el mur identificat en l'anterior campanya, de funcionalitat indeterminada, era, realment, la paret oest d'un petit dipòsit o *lacus* amb un canaló, que desguassava el líquid cap a l'estructura absidal (LAUBT 1993b, 102 i nota 228). En un moment indeterminat, aquest *lacus* rep una reforma, per la qual se'n redueixen les dimensions i s'incorpora un nou mur pel costat sud-occidental (LAUBT 1991, 11).

Els pocs materials ceràmics recuperats durant la intervenció de l'any 1991 van permetre al LAUBT proposar, per una banda, un primer horitzó cronològic associat a la vil·la durant el canvi d'era (LAUBT 1991, 13; 1993b, 193). Pel que fa a la datació final de l'assentament, l'equip va registrar una sèrie d'estrats sobre el paviment de la *natatio*, amb materials ceràmics dels segles IV i V (LAUBT 1991, 13). D'altra banda, a la resta d'estances, els materials més moderns, procedents de l'estrat de colgament, indicaven una cronologia entorn els segles V i VI (LAUBT 1991, 13 i 1993b, 103).

L'any 1993 va produir-se la darrera intervenció del LAUBT al Mas dels Freres. Degut a la construcció d'unes noves escales al Cellar experimental, que el connectaven amb les terres conreades, va evidenciar-se una petita estructura o *alveus* al nord de l'assentament (LAUBT 1993a, 2) (fig. 6). Aquesta nova evidència, pràcticament arrasada i amb una alçada d'entre 10 i 50 cm, estava construïda amb pedres irregulars, lligades amb morter de calç. A prop d'aquesta, també va documentar-se un mur d'identica tècnica constructiva, que semblava connectar l'*alveus* amb el mur oriental de la *natatio* (LAUBT 1993a). El LAUBT va hipotetitzar que, en aquest espai, deuria haver-se format un nou àmbit, no conservat i que estaria relacionat amb el conjunt termal meridional (LAUBT 1993a). Per la seva part, la intervenció només va documentar dues unitats estratigràfiques amb suficient material ceràmic per a establir-ne una datació aproximada. En primer lloc, un estrat fora de l'absis amb una forquilla cronològica entorn els anys 50 i 200 dC; en segon terme, un estrat ubicat a l'interior de l'àmbit, que podria datar-se entre l'etapa tardorepublicana i l'augustal (LAUBT 1993a, 4-6).

1. Tot i estar excavat en la seva totalitat, la neteja efectuada en el marc del nostre projecte de recerca ha avaluat de manera divergent les relacions estratigràfiques presentades pel LAUBT en aquest sector (vegi's més informació al punt 4.1.2).

L'any 2005, a l'entorn del jaciment, va realitzar-se una prospecció en el marc del projecte de recerca promogut per l'ICAC, *Ager Tarraconensis* (PREVOSTI i GUITART, 2011). S'identificaren algunes restes en la seva vessant sud-est, amb una zona de màxima concentració de troballes, que ocupava una extensió d'uns 27.300 m². Segons els materials ceràmics recollits, la cronologia inicial de l'assentament devia situar-se durant la primera meitat del segle II aC i la final dins el segle VI dC. Estudis més recents han revisat els materials recollits en superfície i han identificat també ceràmiques que poden adscriure's al segle VII.

3. *Natatio* i/o bassa agrícola: la restauració parcial de l'absis meridional

L'any 2018 va dur-se a terme una nova campanya d'excavació i consolidació al jaciment (LÓPEZ VILAR 2018). Es va actuar a la zona de l'absis de la *natatio* identificada pel LAUBT i associada al conjunt termal. L'estructura es trobava molt afectada, possiblement per problemes d'estabilitat del subsol geològic, a més del traçat d'un camí asfaltat que l'havia descalçat en dos dels seus quatre costats. Part del mur oriental s'havia desplomat, mentre que l'absis es trobava fragmentat en tres trossos, vençuts cap a l'exterior (figs. 7-8).

Els serveis tècnics de la URV van apuntalar els murs i, posteriorment, van posar-se en contacte amb l'ICAC per tal de fer una intervenció arqueològica finançada per la pròpia universitat. L'actuació va consistir, fonamentalment, en l'excavació de l'interior de l'absis, a fi i efecte d'alleugerir la pressió de la terra i retornar a la seva posició original els segments del mur vençuts. Fou una tasca efectuada per l'empresa Rècop i va consistir en la neteja, consolidació i apuntalament de les restes; posteriorment, va procedir-se a la seva recol·locació original, mitjançant gats hidràulics. Els treballs requeriren, paral·lelament, d'un calçament o base prèvia de fonamentació a l'extrem de la bassa, tot emprant formigó de calç hidràulica NH-5 i acer UNE-EN 10080 B 500 S, quantia 30 kg/m³. Els espais buits o degradats foren sanejats i restituïts amb maçoneria. L'arrebossat hidràulic intern també fou netejat i segellat amb morter de calç. Les parts més bufades dels arrebossats van ser engassades a l'espera d'un tractament definitiu. Per la seva part, el paviment fou cobert amb geotèxtil i una capa de grava per a la seva protecció.

La intervenció arqueològica va confirmar les dimensions totals de l'estança, amb una longitud de 22,55 metres i una amplada interior de 8,15 metres. L'alçada màxima de l'interior de l'estructura arriba als 2,55 metres, mentre que els murs fan un gruix aproximat de 0,80 metres. Aquest recinte tindria, per tant, una capacitat entorn els 400 m³. Un dels segments de mur de l'absis acaba amb un recobriment de morter, per la qual cosa, pot confirmar-se que l'estructura no deuria suportar cap tipus de cobriment o sostre i quedava a la intempè-

rie. Aquesta absència, sumat al fet que no podem relacionar estratigràfica, estructural ni cronològicament, aquest àmbit amb l'hipocaust, ens fa plantejar que aquesta estança pugui considerar-se millor com una bassa de rec agrícola o productiva. No obstant això, el sentit comú no exclou que aquesta instal·lació pogués aprofitar-se dins de la pràctica dels banys, una funcionalitat termal no prevista inicialment.

Pel que fa al paviment, amb un gruix de 25 cm de morter hidròfug, incorpora una mitja canya amb secció de quart de cercle, per tal d'aïllar les juntes d'aquest i el revestiment intern del mur. Descansa directament sobre un nivell o capa de pedres irregulars i, aquesta, sobre un sòl argilós, interpretat com a terreny geològic. A l'interior del paviment va evidenciar-se algun fragment d'àmfora tarraconense, associat al tipus Dressel 2-4, amb una datació que es perllonga entre els anys 15-10 aC i 100 dC. Tanmateix, dins d'un dels murs recol·locats de l'absis, va registrar-se una vora petita d'àmfora bètica, possiblement del tipus Dressel 10, amb una datació propera a l'etapa augustal.

Pel que fa a l'estratigrafia documentada a l'interior, aquesta comptava amb una potència total d'1,75 metres (figs. 9-10). Sota l'estrat superficial apareixia un potent rebliment i, per sota seu, una capa més reduïda que descansava directament sobre el paviment (UEs 206 i 218). D'entre el material ceràmic recuperat es troben fragments de les mateixes peces entre els diferents estrats de colgament, fet que ha permès considerar l'amortització de la basa com un procés unitari i consecutiu. D'altra banda, la presència de vores de vaixel·la fina ARSW D, formes Hayes 59, 61, 91 i 61B; d'àmfores bètiques, Keay 13 i Keay 19, àmfores africanes, Keay 25, i informes d'àmfores orientals, LRA 1; juntament amb algunes vores de formes locals i/o regionals en ceràmica comuna, han permès situar la forquilla cronològica del colgament de l'àmbit a partir de mitjan segle V. Sobre aquesta qüestió l'aspecte més rellevant és el fragment de Hayes 61B, possiblement de la variant B3 (BONIFAY 2004, 169). Caldrà esperar completar l'excavació d'aquest àmbit per determinar llur cronologia d'abandó definitiu.

Com a novetat a destacar, la intervenció del 2018 va identificar la presència d'un dipòsit auxiliar exterior situat al cantó oest del dipòsit, que permetia desguassar l'aigua de la gran bassa i que es trobava tallat pel camí d'accés al Cellar Experimental. En aquest espai hi deuria existir una canonada de plom que uniria la bassa amb el dipòsit auxiliar, però es va observar un trencament en el mur de la bassa per espoliar-la. Posteriorment, aquest buit va refer-se amb el mateix tros del mateix mur trencat, ara capgirat i sobremuntat sobre un conjunt de pedres lligades amb fang. Pel que fa al petit dipòsit, va detectar-se dins del seu colgament un *fol·lis* de Constantí I (RIC VII, Roma, 32), que aporta un *terminus post quem* de l'any 315. Com la bassa desguassava cap aquest dipòsit, la lògica ens porta a considerar la cronologia de la moneda com un indicatiu per conèixer

l'abandó de la funció original de la bassa, no així l'ús de l'espai com a estança. En aquest sentit, dins el paviment originari van identificar-se quatre forats de pal on s'encaixarien els elements de sosteniment d'algun tipus de coberta relacionada amb la reutilització de l'interior de l'absis de la bassa (fig. 8).

També aparegueren, fora de l'absis, dos petits dipòsits adossats al mur occidental, que tenen una cronologia posterior a la construcció de la bassa. D'igual manera que sembla observar-se amb el dipòsit del LAUBT, aquestes estructures, identificades també com a possibles *lacus*, podrien suposar una funcionalitat vitivinícola i evidencien cadascuna d'elles una reforma i un ús continuat.

La intervenció del 2018 va comportar una nova prospecció dels camps situats immediatament al sud i a l'est de la vil·la romana. Entre els elements més significatius, destaca la troballa de varis fragments de plaques de marbre blanc i marbre de Santa Tecla, tesselles de mosaic, una pàtera marmòria i un fragment de *dolium* passat de cocció (LÓPEZ VILAR 2018). Amb l'ajuda del detector de metalls es recuperaren nombrosos objectes de bronze: un anell, una anella, una fíbula, un fragment de peu i cama d'estàtua petita, un aplic amb representació de palmeta i un parell de claus. Més abundants són els fragments de plom, com ara canonades, dos *pondera*, un colador quadrat, 6 grapes per a la reparació ceràmica i una gran quantitat de fragments informes (LÓPEZ VILAR 2018). Pel que fa al material numismàtic, destaquen tres monedes dels segles II-I aC –un denari romà de *Sextus Pompeius Fostulus*, del 137 aC; una unitat ibèrica de Kesse, amb símbol ibèric KU; i un hemiòbol massaliota–; tres monedes alt-imperials –un as de Tiberi de la seca Tarraco; un as de Trajà i un sesterci de Marc Aureli– i diverses monedes baix-imperials –AE2, AE3 i AE4 dels emperadors Constantí el Gran, Magnenci, Decenci, Constanci II, Valent, Gracià i Magne Màxim– (LÓPEZ VILAR 2020).

4. El projecte quadriennal, Fase I (2018-2021)

En el marc del projecte hem efectuat una sectorització del jaciment (àrees 1-4) (figs. 11 i 12), un primer aixecament topogràfic geo-referenciat i, en darrer terme, una sèrie d'intervencions arqueològiques en diferents punts del jaciment, per tal de calibrar l'extensió i el nivell de conservació de les restes arquitectòniques en la finca on sembla situar-se la major part dels vestigis conservats. També apuntem que, en planificar els treballs, ha calgut gestionar els processos d'acumulació i d'extracció de terres, tot adaptant-se a les característiques de la pròpia parcel·la agrícola i a les feines vitivinícoles del Cellar Experimental. Un altre aspecte que ha articulat el procés d'excavació és la presència d'una sèrie de rases de vinya, anteriors a les actuals, ben visibles en fotografia aèria dels vols dels americans dels anys 1946 i 1956. Les rases, que mesuren uns 60 cm d'amplada,

es troben separades entre elles per uns 2,60-2,70 metres i han afectat considerablement les restes arqueològiques. Les diferents fases d'excavació s'han hagut d'adaptar a les franges de terreny marcades per a aquestes rases.

A continuació exposem els principals elements localitzats durant la primera fase del projecte, sense fer una relació exhaustiva de totes les evidències per tal de facilitar la comprensió global d'aquests primers resultats obtinguts.

4.1. Àrea 3²

4.1.1. Àmbit 3.2

Espai excavat parcialment amb una amplada interior de més de 4 metres i una llargària mínima superior als 13 metres. Després de la gran bassa és l'estança amb majors dimensions de tot el jaciment (figs. 13-15). Aquesta es troba delimitada per una sèrie de murs d'*opus caementicium*, amb un gruix aproximat d'uns 0,50 metres, i un paviment que incorpora una capa gruixuda de morter hidròfug. En tot el perímetre pot apreciar-se l'estesa d'una gran mitja canya amb dimensions notables, 10 x 13 cm al llarg de la paret nord-oest i 15 x 13 cm al llarg de la paret est (fig. 17). Els murs estan revestits amb un arrebossat de morter, en ambdues cares, fet que fa pressuposar l'existència d'un o més àmbits annexionats pel cantó oriental. De fet, a l'extrem nord-est s'ha constatat una possible refacció de funcionalitat indeterminada, possiblement vinculada a un hipotètic accés.

Per contra, al cantó occidental, i just en el perfil on avui limita l'excavació, s'ha localitzat una bassa d'aigua de planta rectangular i allargada, un petit nímfeu dins la pròpia estança (figs. 13-16). Les dimensions totals d'aquesta no han pogut establir-se però, com a mínim, té una llargària superior als 9,80 metres i una amplada d'aproximadament 1 metre. En aquest cas, els murs mostren les mateixes tècniques constructives que la pròpia estança, tot i que el gruix d'aquests són inferiors, d'uns 30 cm. En funció de la continuïtat del tancament nord d'aquest recinte, cal preveure que l'estany estret que descrivim hauria de ser l'eix de simetria de tot l'àmbit. Conseqüentment, estem davant d'una àrea condicionada per rebre aigua i que tindria unes dimensions de 7,5 metres d'amplada i una longitud mínima de 13 metres.

Si bé es cert que, constructivament, pertany a una fase posterior, cronològicament no tenim cap indicatiu per ubicar un mur, també en *opus caementicium*, que travessa longitudinalment tot l'àmbit 3.2 (fig. 13.2). Aquest es troba directament aixecat sobre el paviment de l'àmbit, en sentit nord-oest / sud-est, i se

2. En aquesta àrea hem inclòs la majoria d'àmbits definits pel LAUBT, tot deixant a banda la gran bassa rectangular, excavada parcialment l'any 2018, integrada dins l'àrea 2.

situa al bell mig de l'estança, tot conformant dos nous passadissos. Al seu tram nord s'hi detecta una obertura de secció quadrangular, que travessa el gruix del mur. Pel que fa al seu tram sud, s'observen certes depressions i retalls produïts en algun moment d'antic que, juntament amb algunes empremtes d'encaixos a les mitges canyes del mur oriental, poden relacionar-se amb alguna activitat que, a hores d'ara, no podem determinar.

Durant les tasques d'excavació a l'interior de l'àmbit va identificar-se una fase encara posterior d'ocupació (fig. 13.3), on es veu de nou una compartimentació de l'espai intern. Es tracta d'un mur, de pedres lligades amb argila, que es troba associat a un possible paviment d'escassa potència, que s'assenta directament sobre el paviment original de l'habitació. Per sobre d'aquest, només es troba un nivell format per una gran quantitat de cloïsses d'ostra, de l'espècie *Ostrea edulis*, disposades de manera homogènia per capes horitzontals. Encara es distingeix una altra acció constructiva més, en forma de retall de planta circular, de poc més de 0,90 metres de diàmetre, que trenca el paviment, part de la mitja canya i del mur septentrional de l'àmbit 3.2. No sembla correspondre's a una sitja, sinó més aviat un retall per a col·locar-hi algun tipus d'objecte semienterrat o contrapès (fig. 15.4).

En darrer terme cal esmentar que al mur oriental de l'àmbit 3.2, que incorpora pel cantó exterior una cara vista, se li adossa en un moment indeterminat un segon mur de reforç. Les diverses evidències constatades en aquest sector no ens permeten més detalls al respecte, però tot sembla indicar que aquest reforç es produiria en construir-se l'hipocaust contigu (fig. 13.5).

4.1.2. Àmbit 3.1

Aquí el LAUBT va excavar una estructura quadrangular interpretada com a hipocaust, que nosaltres hem redefinit com a àmbit 3.1. En haver-se excavat aleshores la major part d'aquesta estança, no ha estat possible correlacionar els seus resultats amb els nostres. L'únic element que el LAUBT va deixar sense exhaurir és la suposada entrada del *praefurnium* associat a aquesta estança termal (fig. 20.1). La nostra intervenció ha posat al descobert una petita reforma de dos murs fets, principalment, amb *bessales*, argila i petits còdols de riu, que delimiten els laterals de l'estança i que canalitzen l'aire calent del *praefurnium* a l'hipocaust. També hem constatat l'estructura que sostenia la caldera per a escalfar-hi l'aigua i una alta concentració de cendres i materials ceràmics amb evidències clares de rubefacció. En aquest sentit, considerem que aquest estrat pertany a l'arc ensorrat que sostenia el canó del *praefurnium*. S'ha recuperat un fragment d'àmfora bètica tipus Keay 19 A-B, que ens permet datar la reforma del *praefurnium* entre els anys 250 i 500 dC.

A l'est del *praefurnium* sembla adossar-se una estructura indeterminada feta d'*opus caementicium* amb paviment de morter hidròfug. La rasa de vinya que travessa en aquest punt dificulta enormement aprofundir en la definició d'aquesta estructura i donar-li una interpretació funcional. A més, cal indicar que en el cantó septentrional del paviment s'ha documentat un retall circular pertanyent a una sitja o retall posterior (figs. 20.4 i 22).

El LAUBT, en aquest espai, havia individualitzat un nou àmbit independent de l'hipocaust i de la *natatio*, format per un paviment de calç pobre i un mur de pedres lligades amb argila (LAUBT, 1991, 11 i 1993b, 102). Segons la seva documentació, el mur de pedres podia adossar-se al mur de tancament occidental de la bassa i, per tant, calia interpretar-lo com un mur posterior a la bassa (vegi's més informació al punt 2). La neteja en profunditat que hem portat a terme en aquest sector i l'ampliació de l'excavació resseguint el límit de la bassa ens ha permès apreciar el contrari: el mur de pedres lligades amb argila és anterior al gran dipòsit, ja que se li adossa la seva paret occidental i, de fet, li serveix de guia constructiva (fig. 4.2). A més, el mur es troba tallat i cobert pel paviment de calç d'una fase posterior indeterminada (fig. 22).

4.1.3. Àmbit 3.3

L'espai que podríem associar al *propigneum* de l'hipocaust o àmbit 3.1 deuria situar-se al sud i amortitzaria les possibles estances connectades a l'àmbit 3.2. Una vegada va abandonar-se definitivament l'espai termal, es constata en aquest punt una continuïtat arquitectònica que, tot i que conserva un nivell de preservació bastant parcial, hem individualitzat com a àmbit 3.3.

Destaca la construcció d'una mena de mur o banqueta correguda que segueix l'orientació del hipocaust i que, en documentar-se a la part superior un retall semicircular reblert de cendres i material orgànic carbonitzat, ha estat interpretat com les restes d'una possible cuina o llar de foc (fig. 21). Relacionat amb aquesta ocupació, es documenta un forat de pal al centre de l'estança on s'encaixaria algun tipus d'element de sosteniment de la coberta.

Posteriorment, en aquest àmbit s'evidencia un recreixement de la cota de circulació, amb un abocament de fragments de morter de calç i *bessales*. No hi ha prou indicis ceramològics per a poder precisar cronològicament aquesta reforma i hem de remetre al colgament definitiu del sector com a *terminus ante quem*. El paquet estratigràfic que cobreix definitivament totes les estructures d'aquest àmbit destaca per incloure materials amb datació més tardana que la resta de l'assentament, amb formes com Cb/Gox/26.2, Oc/Gre/31 i Oc/Gre/88, que emmarquen una cronologia entre finals del segle VI i segle VII (cfr. MACIAS 1999; RODRÍGUEZ 2020).

4.2. Àrea 1

4.2.1. Àmbit 1.1

El sondeig en aquest àmbit septentrional ha identificat una rasa de vinya, que just passava pel costat de l'estructura absidal (fig. 6), i un mur conservat parcialment, que es trobaria ubicat per sota d'aquesta i que presenta una orientació diferenciada de la resta. Dissortadament, aquest mur fet amb pedres irregulars lligades amb argila se'ns presenta aïllat i alterat per diverses arrels, de manera que, a hores d'ara, resulta impossible atorgar-li un context arquitectònic clar. En tot cas, l'estrat constructiu de l'*alveus* pot interpretar-se com el moment on aquesta estructura ja es troba amortitzada. La peça més moderna registrada és una vora de cuina africana, forma Hayes 197, que actualment es data des de finals del segle II en endavant (BONIFAY 2004, 244).

En darrer terme, la nostra excavació no ha pogut documentar cap vestigi que permeti argumentar el procés d'abandonament de l'*alveus* o de la possible estança associada.

4.2.2. Àmbit 1.2

Aquest recinte encara es troba en procés d'excavació i, a l'espera d'exhaurir tota l'estratigrafia, cal remarcar que, el que exposarem a continuació, són avenços preliminars que caldrà confirmar en funció de futures campanyes. Es troba al nord de l'estança 3.2 i, com aquesta, presenta murs d'*opus caementicium* amb un sistema d'encofrat per taulons, el negatiu dels quals encara es troba visible en la seva cara interna. Per ara, no tenim constància de l'existència d'un paviment de morter hidròfug, sinó d'una sèrie d'estrats que semblen cobrir directament els farciments constructius de l'estança. El que sí pot constatar-se aquí és la banquetta de fonamentació del mur meridional, formada per pedres mitjanes lligades amb argamassa de morter i fang. També apareix la seva corresponent rasa constructiva, que no ha proporcionat cap material ceràmic significatiu.

L'excavació en aquest àmbit ha detectat, com a element més significatiu, la presència d'un dipòsit en el seu interior (figs. 18 i 19). No podem determinar, per ara, si aquest dipòsit és coetani o posterior a la construcció de l'àmbit on es troba. Format per un mur d'*opus caementicium* corregut, el seu interior té un revestiment de morter hidròfug i una mitja canya vertical en cada una de les seves cantonades internes. La paret de tancament nord es troba adossada, directament, sobre el mur de l'àmbit 1.2 i, per a aquesta raó, no té el mateix gruix que la resta. A l'interior disposa d'una petita escala de dos esglaons. El paviment és de morter, avui disgregat i malmès, amb mitges canyes en tot el seu perímetre. En les parets occidental, oriental i septentrional s'han identificat forats/encaixos de perfil circular i coetanis a la construcció. El forat septentrional, fet amb un

tub ceràmic, es troba en una posició més elevada que la resta i té un diàmetre més gran. Aquest hauria de connectar-se amb un altre dipòsit encara per exhumar. La resta de forats no travessen els murs respectius i es degueren conformar a partir d'un motlle (ceràmic o vegetal) que posteriorment es va extraure. Tot fa pensar que deurién funcionar per a sostenir o encaixar algun tipus d'element que no s'ha conservat.

Durant les tasques d'excavació dels nivells de colgament interns del dipòsit va aparèixer al damunt del paviment una petita concentració de carbons, petits fragments de morter disgregat, fragments informes de *dolia*, material constructiu ceràmic i dues olles amb el perfil complet. Ara per ara, no podem confirmar la vida útil del dipòsit, atès que les olles en ceràmica comuna no conserven paral·lels clars amb altres peces documentades a *Tarraco*, tot i que recorden vagament algunes formes ja publicades associades als segles I-II dC (ROIG 2013; TRULLÉN i REMOLÀ 2014).

4.3. Àrea 4

La darrera zona a esmentar és l'anomenada àrea 4, un espai que el propi LAUBT va considerar com a marginal dins l'assentament i on el Celler Experimental, en funció d'aquesta informació, va plantar una vinya de bell nou (LAUBT 1989; LÓPEZ VILAR 2018, 3). Els testimonis d'aleshores apuntaven una gran quantitat de fragments de *dolia* que apareixien en llaurar la finca. Per tant, calia determinar el nivell de conservació arqueològica i, per això, s'havia previst inicialment la realització de prospeccions geofísiques i/o geomagnètiques. No obstant, els elements metàl·lics de fixació de les parres van descartar tal possibilitat i es va procedir a efectuar sis sondeigs de diagnòsi entre els espais deixats per les fileres de vinya (fig. 11).

Dels sis efectuats només dos han proporcionat algun tipus de resultat positiu. La resta presenten una estratigrafia, en gran part, alterada pels continus treballs agrícoles. El primer dels sondeigs positius és el 4100, on van documentar-se dues unitats negatives, de planta aproximadament circular, que retallaven l'estrat geològic. La seva forma i emplaçament, en una zona on encara avui es poden trobar nombrosos fragments de *dolia* en superfície, porta a plantejar que es tracti d'empremtes d'encaix de tenalles utilitzades per a la fermentació de vi i que acostumen a col·locar-se de manera semi-enterrada –*dolia defossa*– dins d'una *cella vinaria*.

Pel que fa al segon, el 4400, l'evidència més antiga documentada correspon amb un estrat afectat per una unitat negativa circular, de funcionalitat indeterminada. Només podem esmentar que, dintre de l'estrat, s'ha documentat com a peça més moderna un fragment de *terra sigillata* lucente, forma Lamb.

1.3, freqüent a partir de finals del segle III dC. Per sobre d'aquest retall hi discorre un mur de pedres lligades amb argila, al qual tampoc podem atorgar-li un context arquitectònic clar. El que sí podem asseverar és que dintre del mur va aparèixer inserida una vora de morter nord-africà, tipus M/CA/8. Aquesta forma es troba representada a *Tarraco* en estratigrafies associades al segle V, tot i que la seva producció i distribució podria ser anterior (MACIAS 1999, 118; BONIFAY 2004, 252).

5. Primeres conclusions

La recerca que estem portant a terme a la vil·la romana de Mas dels Frares de Constantí ha permès obtenir una sèrie de resultats que permeten esbossar, com a hipòtesis de treball, una primera proposta de periodització cronològica del jaciment, integrada per sis fases crono-estratigràfiques (fig. 23). Tot i això, moltes de les evidències o dels processos constructius identificats s'han agrupat, a l'espera de futurs resultats, dins d'una fase genèrica i indeterminada. S'ha de tenir en compte que, a més a més de la parcialitat de l'àrea excavada en el conjunt de la vil·la, existeix una dificultat en l'obtenció de seqüències estratigràfiques àmplies. Per una banda, la fondària que han assolit els treballs de remoció agrícola, més les rases de plantació dels ceps, han escapat les restes més modernes; per l'altra, la densitat de les estructures arquitectòniques –murs i paviments– que hi ha en aquesta àrea de l'excavació no permet accedir a prou evidències estratigràfiques de les fases constructives. Això, més el fet de la manca de material ceràmic significatiu, ens ha obligat a treballar amb cronologies relatives per articular la important activitat constructiva constatada, integrada per fases o reformes puntuals.

Les estructures més antigues corresponen a murs aïllats, construïts amb pedres mitjanes lligades amb argila (Fase I). Aquests murs han estat documentats en alguns punts molt concrets de l'assentament, sense una relació arquitectònica directa. Per la seva part, les relacions estratigràfiques registrades amb altres estructures que associem pròpiament a la vil·la residencial, com són el petit *alveus* o la gran estança absidal, ens informen que haurien de ser anteriors.

La bassa agrícola, excavada en part l'any 2018, ha estat datada recentment en època augustal (Fase II). Aquesta datació ve avalada per la troballa de diversos fragments d'àmfora Dressel 2-4, inserits en el paviment de morter hidròfug, i d'una possible vora de Dressel 10, dins d'un dels murs de l'absis que havia col·lapsat. Aquesta evidència pot estar associada a la implantació d'un establiment rural rellevant i reflecteix el paper important que representà l'aigua en el correu agrícola. La presència de la gran bassa, amb una capacitat teòrica de 400.000 litres, diferents dipòsits i la posterior pràctica termal, són indicatius d'una rea-

litat en què l'aigua fou fonamental i què ens planteja molts dubtes en relació al sistema de proveïment de l'aigua. Això no és nou a l'*ager Tarraconensis*. Per una banda, coneixem els grans dipòsits dels Munts (REMOLÀ *et al.* 2022, fig. 2.19) o de les Bassasses (JÁRREGA 2011, 249-256) i, segurament, hi hauria un aqüeducte vinculat a l'aprovisionament d'aigua per la vil·la que ens ocupa. A hores d'ara, l'excavació d'aquesta gran bassa esdevé l'objectiu més complex i costós del projecte, perquè el seu estat de conservació, especialment en el límit amb la carretera actual, és molt deficient. L'excavació íntegra d'aquest dipòsit donaria rellevància patrimonial al jaciment i ens permetria explicar el procés de transformació de la vil·la romana «tradicional» en un assentament rural característic de l'Antiguitat tardana. El desús de l'emmagatzematge principal d'aigua ens marca una nova dimensió productiva d'un assentament més reduït i potser focalitzat en l'autoconsum.

Hem individualitzat una tercera fase crono-estratigràfica a través dels àmbits 3.2 i 1.2. La primera habitació destaca per tenir més de 4 metres d'amplada i una longitud mínima de 13 metres, mentre que la segona incorpora en el seu interior un dipòsit. Ambdues estances es troben en procés d'excavació actualment i, en aquests moments, no podem adscriure-les a cap període cronològic concret. La quarta fase ve determinada per la construcció de l'*alveus* septentrional, abans esmentat, amb una datació provisional a partir de finals del segle II. La cinquena està associada a la construcció de l'hipocaust o àmbit 3.1, situat al costat del mur oriental de l'àmbit 3.2. A través de l'excavació que hem portat a terme al *prae-furnium* hem constatat una reforma d'aquest, datable a partir del segle IV en base a una vora d'àmfora bètica del tipus Keay 19A-B. Finalment, la sisena fase agrupa totes aquelles evidències i/o estructures associades als moments més tardans d'ocupació de l'assentament. La presència d'elements ceràmics de finals del segle VI o inicis del VII ens ha permès datar, provisionalment, el període final de l'ocupació i, en definitiva, conèixer millor l'evolució de l'assentament després de la vil·la romana, tot establint un marc cronològic més precís.

Amb aquests primers resultats volem destacar que l'evolució detectada no és aliena als aspectes globals de l'evolució històrica que patí aquest sector de l'extens *ager Tarraconensis*. L'entitat de les estructures identificades ens indica una propietat rellevant en el context de les elits presents a *Tarraco*. I la presència de materials tardorepublicans, en posició residual, en molts dels estrats documentats, ens assenyalen una presència antròpica que, des del punt de vista arquitectònic, encara no s'ha confirmat. Caldrà esperar si en el futur podrem datar les estructures pertanyents a la Fase I en el període tardorepublicà. Pel que fa al període final de l'assentament, es constaten testimonis d'època visigoda. Aquest fet és una constant en d'altres jaciments de l'*ager* (FEIJÓ 2013, 206-212) i, en el cas que ens ocupa, cal esmentar la proximitat de Mas dels Frares amb l'ermita de Sant

Llorenç, situada dalt d'una elevació orogràfica. La tradició situa en aquest indret l'embrió de l'actual nucli de Constantí, abans del seu trasllat obligatori per ordre de l'Arquebisbe a l'emplaçament actual (CORTIELLA 1981, 28). Cal plantejar-se, com en d'altres casos, una hipotètica relació de trasllat de població dels antics nuclis rurals definits en època romana a emplaçaments més elevats i protegits.

Pel que fa a la producció vinícola, només el dipòsit de l'àmbit 1.2, un possible *lacus*, pot adscriure's teòricament a aquesta activitat. La densitat de fragments de *dolia* en l'estratigrafia, fins i tot aprofitats en el material constructiu d'alguns murs, més els encaixos trobats en un dels sondejos de delimitació apunten clarament a aquesta activitat. En aquest context tenim el referent proper del Mas d'en Bosch (CABRELLAS 2008 i PAPIOL 2016). Malauradament, al Mas dels Frares, els sondejos efectuats a l'àrea 4000 mostren una intensa afectació de la meitat occidental de la parcel·la on actualment estem excavant. Cal preveure que la possible *cella vinaria* d'aquesta vil·la hagi desaparegut.

En relació a la presència d'unes termes, aquesta també és una pràctica força coneguda en el territori (MACIAS 2011), especialment en l'època altimperial (fases IV i V?). L'altre gran referent vinculat a l'aigua és el gran estany amb un possible nimfeu central de l'àmbit 3.2. No és un element habitual en les vil·les d'aquest entorn i els referents més propers son, amb reserves, l'àmbit 1.13 de la vil·la dels Munts (REMOLÀ *et al.* 2022, fig. 2.33) i el nimfeu de la vil·la dels Antigons (PREVOSTI 2014). En aquell cas no hi ha dubte que l'estany d'Altafulla jugava un paper fonamental en la distribució de la plataforma superior de la vil·la. En el nostre cas, aquest àmbit no aparenta tenir una funció vertebradora ni disposa d'un pòrtic perimetral. D'altra banda, les subdivisions estructurals que hem identificat apunten un posterior ús productiu i/o residencial.

Un altre aspecte rellevant és la presència de diverses orientacions de les estructures arquitectòniques. Aquest és un aspecte poc constatat a l'*ager Tarracensis* ja que les vil·les més extensament excavades presenten una certa continuïtat en els seus eixos, fins i tot quan hi ha superposicions arquitectòniques. Ens referim als casos de la Llosa, Callípolis, el Moro, els Munts, els Hospitals o la Burguera (respectivament DÍAZ i MACIAS 2008, REMOLÀ 2008, REMOLÀ *et al.* 2022; MACIAS i MENCHON 2007 i BOSCH *et al.* 2011). Això també es pot aplicar en la vil·la de Centelles a partir de les prospeccions geofísiques desenvolupades (PREVOSTI *et al.* 2010, 6). En canvi, en el cas de Mas dels Frares, s'observen dues grans tendències pel que fa a l'orientació, que caldrà interpretar correctament a partir d'una àrea excavada més extensa.

Els murs perimetrals de l'àmbit 3.2 reflecteixen l'orientació marcada per la trama de centuriació *Tarraco* I (PALET i ORENGO, 2010), amb 45° de desviació respecte el nord geogràfic. Segons aquests investigadors la trama correspondria amb el mateix projecte unitari d'organització territorial que les altres trames

(*Tarraco* II i III), datat en època cesariana. No obstant, l'origen de la trama *Tarraco* I, que s'estén per l'àrea més propera a la ciutat, cal buscar-lo en la primera organització territorial romana a l'àrea, probablement ja a finals del segle II aC. Així doncs, la projecció d'època cesariana identificada com a *Tarraco* I estaria fossilitzant un ordenament ja preexistent i integrant-lo en l'extensió de la centuriació en una àrea més vasta de l'*ager Tarraconensis*. Els eixos rectors d'aquesta trama semblen coincidir amb el carrer Major del nucli històric de Constantí (PALET i ORENGO 2010, 134). Perpendicular a aquest eix, trobaríem l'anomenat camí de Sant Llorenç, una altra possible traça destacada dins d'aquesta xarxa i que podria relacionar-se amb l'establiment de Mas dels Frares. Les altres estructures de la vil·la, la gran bassa i els espais termals, segueixen una orientació divergent, aproximadament 60° en la direcció de l'eix nord-sud respecte l'àmbit III.2. El perquè d'aquesta realitat encara no ha estat determinat i la variació constatada és menor que la diferència establerta entre les trames detectades en el camp de Tarragona.

Amb tots aquests indicis, el projecte de recerca que s'ha iniciat en la vil·la de Mas dels Frares es presenta com una oportunitat de conèixer l'evolució del Camp de Tarragona, oferint una visió complementària ja que la major part dels assentaments que s'han estudiat profundament es disposen a l'entorn de la *uia Augusta* i la *uia De Italia in Hispania*.

BIBLIOGRAFIA

- ÁLVAREZ, A.; GARCÍA-ENTERO, V.; GUTIÉRREZ GARCÍA-M. A.; RODÀ, I. 2009: *El marmor de Tarraco*, Hic et Nunc, 6, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- BONIFAY, M. 2004: *Études sur la céramique romaine tardive d'Afrique*, BAR International Series, 1301, Oxford.
- BOSCH, F.; DÍAZ, F.; MACIAS, J. M. 2011: «La vil·la romana de la Burguera (Salou, *ager Tarraconensis*): avanç preliminar», a: Revilla, V.; González, J.-R.; Prevosti, M., *Actes del Simposi: Les vil·les romanes a la Tarraconense*, vol. II, Monografies, 11, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona, p. 155-163.
- CABRELLAS, I. 2008: *Memòria de l'excavació arqueològica a l'assentament romà de Mas d'en Bosch - Les Tries, Constantí, Tarragonès, Abril - Maig de 2008*, Memòria d'excavació inèdita, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Serveis Territorials de Tarragona.
- CARRETÉ, J. M.; KEAY, S. J.; MILLETT, M. 1995: «A Roman Provincial Capital and its Hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain, 1985-1990», *Journal of Roman Archaeology*, Supplementary Series, 15, Michigan.
- CORTIELLA, F. 1981: *Història de Constantí*, Tarragona.
- DÍAZ, M.; MACIAS, J. M. 2008: «La vil·la romana de la Pineda/Cal·lipolis (Vila-seca, Tarragonès)», a: *El territori de Tarraco: vil·les romanes del Camp de Tarragona*, Fòrum, 13, Tarragona, p. 133-151.
- FEIJÓO, M. 2013: «Poblament i cristianització al territori de Tarraco durant l'antiguitat tardana», a: Macias, J. M.; Muñoz, A. (ed.), *Tarraco christiana ciuitas*. Documenta, 24, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, p. 199-218.
- GOROSTIDI, D. 2010: *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes*. Documenta, 16.3, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

- GOROSTIDI, D.; LÓPEZ VILAR, J.; PREVOSTI, M.; FIZ, I. 2013: «Propietaris de vil·les de l'ager *Tarraconensis* (meitat occidental el Camp de Tarragona). Proposta per a un catàleg», a: Prevosti, M.; López Vilar, J.; Guitart, J. (eds.), *Ager Tarraconensis 5. Paisatge, poblament, cultura material i història. Actes del Simposi internacional*, Documenta, 16.5, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, p. 401-424.
- GUITART, J.; PALET, J. M.; PREVOSTI, M. 2003: «Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental», *Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès*, Barcelona.
- GUTIÉRREZ GARCIA-M., A. 2009: *Roman Quarries in the Northeast of Hispania (Modern Catalonia)*. Documenta, 10, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- JÁRREGA, R. 2009: «La producció vinícola i els tallers d'àmfores a l'ager *Tarraconensis* i l'ager *Dertosanus*», a: Prevosti, M.; Martín, A. (ed.), *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui. Actes del Simposium*, Documenta, 7, Tarragona, p. 99-123.
- JÁRREGA, R. 2011: «Excavacions al jaciment romà de les Bassasses (Cambrils)», a: Prevosti, M.; Guitart, J. (dirs), *Ager Tarraconensis 2. El poblament*, Sèrie Documenta, 16.2, Tarragona, p. 249-270.
- JÁRREGA, R.; PREVOSTI, M. 2014: *Ager Tarraconensis 4. Els Antigons, una vil·la senyorial del Camp de Tarragona*, Documenta, 16.4, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- JÁRREGA, R.; SÁNCHEZ, E. 2008: *La vil·la romana de Mas d'en Gras (Vila-seca, Tarragonès)*, Hic et Nunc, 3, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.
- LAUBT 1988: *Memòria de la prospecció de la vil·la romana del Mas dels Frares (Constantí)*. Memòria d'excavació inèdita, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Serveis Territorials de Tarragona.
- LAUBT 1989: *Memòria d'excavació de «Mas dels Frares» (Constantí). Campanya 1989*. Memòria d'excavació inèdita, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Serveis Territorials de Tarragona.
- LAUBT 1991: *Memòria de l'excavació «Mas dels Frares» (Constantí). Campanya 1991*. Memòria d'excavació inèdita. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Serveis Territorials de Tarragona.
- LAUBT 1993a: *Excavació d'urgència a Mas dels Frares (Constantí, Tarragonès), Tarragona 1993*. Memòria d'excavació inèdita, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Serveis Territorials de Tarragona.
- LAUBT 1993b: «Mas del Frares (Constantí)», a: Mar, R.; López Vilar, J.; Piñol, Ll. (ed.), *Utilització de l'aigua a les ciutats romanes*, Documents d'Arqueologia clàssica, 0, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, p. 100-102.
- LÓPEZ VILAR, J. 2018: *Memòria de la intervenció arqueològica a la vil·la romana del Mas dels Frares (Constantí, Tarragonès): 15 de març - 4 d'abril de 2018*, Memòria d'excavació inèdita, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Serveis Territorials de Tarragona.
- LÓPEZ VILAR, J. 2020: «El conjunt numismàtic de la vil·la romana del Mas dels Frares (Constantí, Tarragona)», *Butlletí Arqueològic*, V, 42, Tarragona, p. 131-140.
- LÓPEZ VILAR, J.; GUTIÉRREZ GARCIA-M. A. 2016: «Intervencions arqueològiques a la pedrera del Mèdol (Tarragona)», *Tribuna d'Arqueologia* 2013-2014, Barcelona, p. 177-195.
- LÓPEZ VILAR, J.; GUTIÉRREZ GARCIA-M. A.; PUCHE, J. M., en premsa: «El projecte d'investigació "Els aqüeductes romans de Tàrraco"», *Tribuna d'Arqueologia*, Barcelona.
- MACIAS, J. M. 1999: *La ceràmica comuna tardoantiga a Tàrraco. Anàlisi tipològica i històrica (segles V - VII)*, Tarragona, Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.
- MACIAS, J. M. 2011: «L'arquitectura termal a Tàrraco i el seu territorium: reflexions sense resposta», *Tàrraco: construcció i arquitectura d'una capital provincial romana, Actes Congrés Internacional en Homenatge a Th. Hauschild* (2009), *Butlletí Arqueològic*, V, 32, Tarragona, p. 541-567.
- MACIAS, J. M.; MENCHON, J. 2007: *La vil·la romana dels Hospitals (el Morell, Tarragonès). Un assentament de la via De Italia in Hispanias*, Hic et Nunc, 1, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

- PALET, J. M.; ORENGO, H. 2010: «Les centuriacions de l'ager *Tarraconensis*: Organització i concepcions de l'espai», a: Prevosti, M.; Guitart, J. (dir.), *Ager Tarraconensis 1. Aspectes històrics i marc natural*, Documenta, 16.1, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, p. 121-154.
- PAPIOL, LL. 1973-1974: «Noticias sobre hallazgos romanos en el término de Constantí», *Boletín Arqueológico*, IV, fasc. 121-128, Tarragona, p. 250-256.
- PAPIOL, LL. 2016: «Història i orígens de les vil·les», *Estudis de Constantí*, 32, p. 7-50.
- PÈLACHS, A.; PREVOSTI, M. 2010: «El paisatge de l'ager *Tarraconensis*», a: Prevosti, M.; Guitart, J. (dir.), *Ager Tarraconensis 1. Aspectes històrics i marc natural*, Documenta, 16.1, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, p. 113-120.
- PEÑA, Y. 2010: *Torcularia. La producción de vino y aceite en Hispania*, Documenta, 14, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- PREVOSTI, M. 2014: «El Nimfeu», a: Jàrraga, R.; Prevosti, M. (eds.) *Ager Tarraconensis 4. Els Antigons, una vil·la senyorial del Camp de Tarragona*, Documenta 16, Tarragona, p. 29-42.
- PREVOSTI, M.; STRUTT, K.; CARRERAS, C. 2010: «The Ager *tarraconensis* project (right side of river Francolí) (PAT): the application of geophysical survey to identify rural Roman settlement typologies», a: Corsi C.; Vermeulen, F. (ed.), *Changing landscapes. The impact of Roman towns in the Western Mediterranean. Bologna, (Castelo da Vide-Marvão, 2008)*, Bologna, p. 205-216.
- PREVOSTI, M.; GUITART, J. 2011: *Ager Tarraconensis 2. El poblament*, Documenta 16.2, Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- REMOLÀ, J. A. 2008: «La vil·la romana del Moro (Torredembarra, Tarragonès)», *El territori de Tarraco: vil·les romanes del Camp de Tarragona*, Fòrum, 13, Tarragona, p. 119-132.
- REMOLÀ, J. A.; SÁNCHEZ, J.; TARRATS, F. 2022: «La vil·la romana dels Munts (Tàrraco)», *Vil·la romana dels Munts (Tàrraco)*, a: Remolà, J. A. (ed.), Tarragona, p. 19-242.
- RODRÍGUEZ, F. 2020: *El comerç mediterrani a Tàrracona a les portes de l'Islam (segles VII i VIII dC)*, Tesi doctoral inèdita, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili.
- ROIG, J. F. 2013: «Notícia sobre un possible dipòsit votiu d'època romana documentat durant la intervenció arqueològica al Mercat Central de la ciutat de Tarragona», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 23, Lleida, p. 227-236.
- TRULLÉN, A.; REMOLÀ, J. A. 2014: «Contextos cerámicos alto-imperiales de *Tarraco* (siglos I-III d.C.)», a: Roca, M.; Madrid, M.; Celis, R. (eds.). *Contextos Cerámicos d'època alto-imperial en el Mediterrani Occidental*, Barcelona, Universitat de Barcelona-GRACPE, p. 94-122.

Figura 1. Situació del jaciment en el terme municipal de Constantí (Google Maps).

Figura 2. Vista aèria del Celler Experimental de la Facultat d'Enologia amb la zona arqueològica principal (Google Earth).

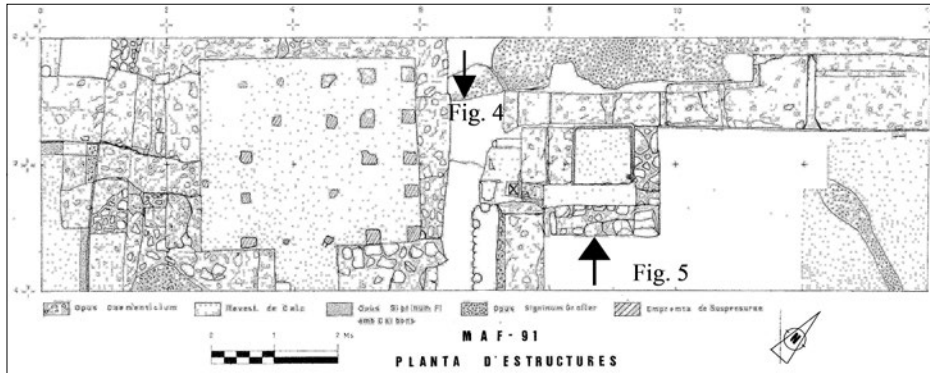

Figura 3. Documentació inicial del jaciment, 1991 (LAUBT).

Figura 4. Sector arqueològic comprès entre l'hipocaust i la gran bassa. 1, cuneatus reutilitzat en les pilae; 2, mur previ a la gran bassa (arxiu ICAC).

Figura 5. Dipòsit ubicat a l'angle nord-occidental interior de la gran bassa (arxiu ICAC).

Figura 6. Vista frontal i planta de l'alveus de l'àrea 1000 (arxiu ICAC).

Figura 7. Detall de l'extrem absidal de la gran bassa durant els treballs de restauració (arxiu ICAC).

Figura 8. Estat final dels treballs d'excavació de l'absis. S'observen els encaixos dels suports t en el paviment original de la bassa (arxiu ICAC).

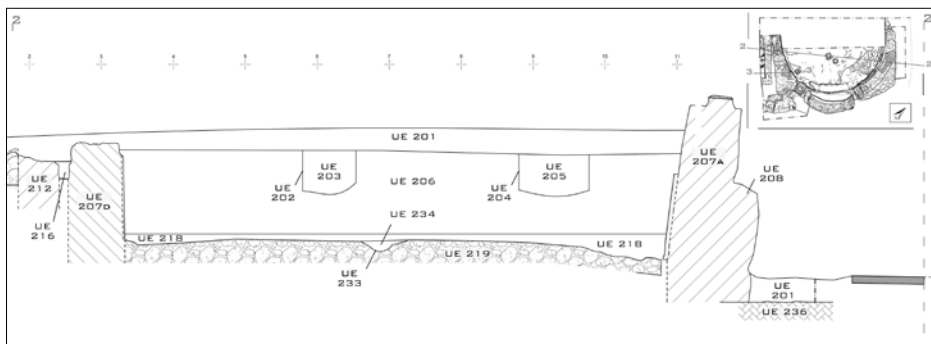

Figura 9. Secció estratigràfica a l'interior de la bassa (arxiu ICAC).

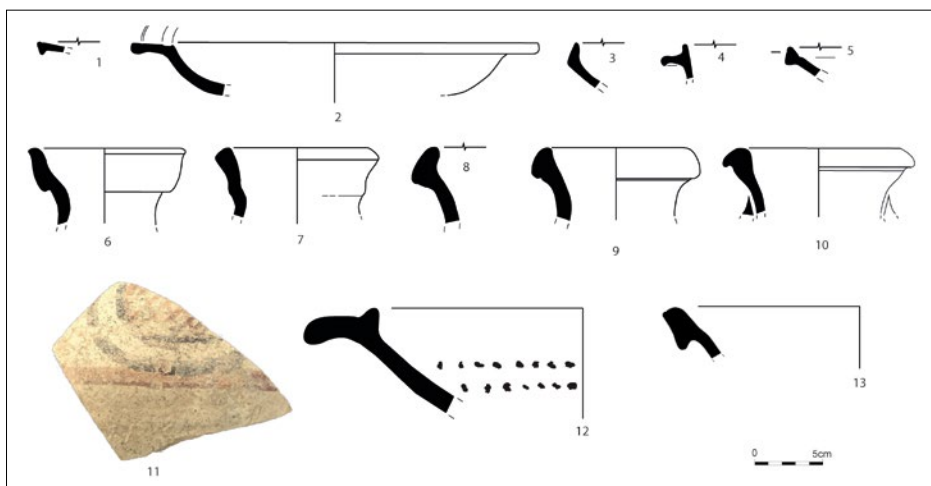

Figura 10. Material ceràmic dels farciments d'obliteració de la bassa. TSA-D: 1, H. 67; 2, H. 59; 3, H. 61; 4, H.91; 5, H. 61B. 6, àmf. Bètica indet.; 7, àmf. Lusitana Keay 19; 8-9, àmf. Bètica Keay 13; 10, àmf. Africana Keay 25; 11, Am/Imp/11, 12. Morter; 13, possible Dressel 10 (trobadada dins el mur 217c) (arxiu ICAC).

Figura 11. Planta general i sectorització de l'àrea intervinguda (arxiu ICAC).

Figura 12. Fotogrametria zenital parcial del jaciment (arxiu ICAC).

Figura 13. Vista longitudinal de l'àmbit 1.2 i 3.2. 1, estany central; 2 i 3, reformes; 4, retall; 5, mur de reforç (arxiu ICAC).

Figura 14. Vista longitudinal de l'àmbit 1.2 i 3.2. 1, estany central; 2 i 3, reformes; 4, retall; 5, mur de reforç (arxiu ICAC).

Figura 15. Vista lateral dels àmbits 1.2 i 3.2. 1, estany central; 2 i 3, reformes; 4, retall; 5, dipòsit (arxiu ICAC).

Figura 16. Extrem nord del possible nimfeu axial de l'estany d'aigua de l'àmbit 3.2 (arxiu ICAC).

Figura 17. Procés de restauració de la gran bassa i material ceràmic (arxiu ICAC).

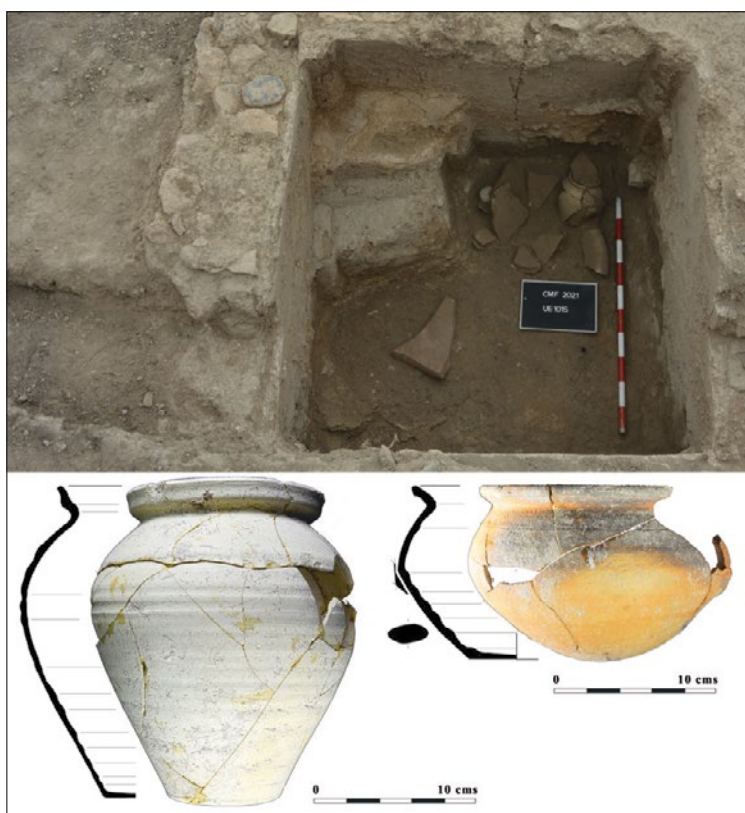

Figura 18. Dipòsit, àmbit 1.2, amb els recipients de ceràmica comuna recuperats (arxiu ICAC).

Figura 19. Dipòsit, àmbit 1.2, amb dos dels encaixos documentats (arxiu ICAC).

Figura 20. Vista dels àmbits 3.1 i 3.3. 1, hipocaust; 2, praefurnium; 3, propigneum; 4, retall indeterminat (arxiu ICAC).

Figura 21. Detall de la banqueta amb evidències d'una llar de foc (arxiu ICAC).

Figura 22. Estructures tardoantigues de l'àmbit 3.3 (arxiu ICAC).

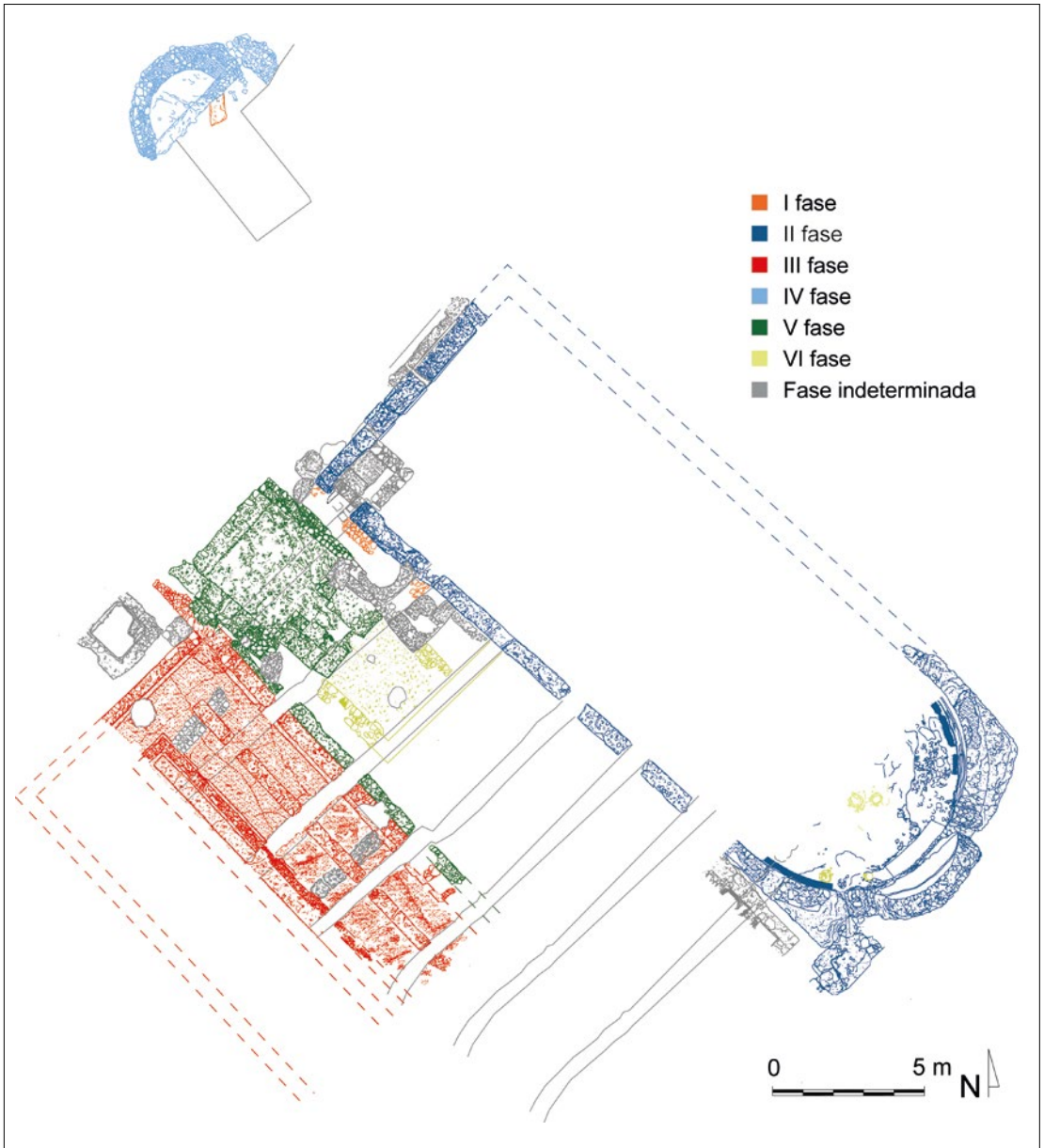

Figura 23. Proposta evolutiva de l'àrea excavada en la vil·la de Mas dels Freres (arxiu ICAC).